

Göran Möller:

**Risker och människolivets värde
– en etisk analys**

Göran Möllers avhandling *Risker och människolivets värde – en etisk analys* (Almqvist & Wicksell International, 188 s) består av två huvuddelar: "etiska grundproblem" samt "bestämning av acceptabel risknivå". I den första delen är det övergripande problemet hur uppfattningen att varje mänsklig individ är okränkbar (att människolivets värde är oändligt) kan förenas med accepterandet av vissa handlingar som utgör hot mot mänskligt liv. Den andra delen fokuserar intresset explicit på själva riskproblematiken. Problem gällande frivillig – ofrivillig risk, stora risker för små olyckor kontra små risker för stora olyckor (katastrofer), huruvida åldersfördelningen hos populationen som är utsatt för risk bör ha någon betydelse för riskvärderingen diskuteras. Boken avslutas med att författaren framlägger ett eget förslag till hur den i ett visst sammanhang acceptabla risknivån skall kunna fastställas.

Jag känner mig inte kompetent att uttala mig om bokens första del utan kommer att (huvudsakligen) begränsa min kritik till del 2 och författarens egna förslag i avslutningen.

Möller behandlar i kapitel 5 den initiala risknivåns betydelse för värdet av en risk-sänkning. Han redovisar författare som

visar att den ursprungliga risknivån kan ha betydelse för vårt sätt att värdera en riskförändring. De flesta tänker att en hög ursprunglig risknivå (hjärtinfarktpatienter vid akutmottagningen på ett sjukhus) gör att medborgarna har en större betalningsvillighet för en viss riskreduktion än om risknivån ursprungligen är låg (trafikanter i allmänhet). Därefter fortsätter han: "Om man emellertid begränsar sig till det relevanta tillämpningsområdet, nämligen begränsade risker, är det inte alls säkert att värdet av en viss riskreduktion skulle öka med ökad risknivå" (s 93).

Här förstår jag inte riktigt vad Möller menar. Genom att säga att det *relevanta tillämpningsområdet* gäller individer med ungefär lika stor initialrisk har han ju definierat bort problemet. Vad de av Möller angivna författarna har velat understryka har varit att när initialrisken är markant olika kan man tänka sig att värderingen av en viss riskförändring skiljer sig åt utan att detta motsvarar någon inkonsistent värdering.

"Frivillig och ofrivillig risk"

Senare i samma kapitel behandlas *risktagandets frivillighet*. Möller anammar den av Starr föreslagna uppdelningen i frivillig och ofrivillig risk. Här försvinner nästan helt det kritiskt analyserande angreppssätt som kännetecknar avhandlingen i övrigt. Det är synd därför att denna uppdelning är inte klagörande för riskdiskussionen. Låg mig försöka förklara varför. Enligt Möller innebär frivillig risk "... att det finns minst en alternativ handlingsmöjlighet med lägre risknivå, som kan väljas utan att detta innebär några orimligt stora uppoffringar jämfört med den ursprungliga handlingen" (s 97f). På s 102 definieras ofrivilliga eller påtvingade risker på följande sätt: "Med påtvingade risker menar vi enligt ovan sådana risker som riktas mot en person utifrån, utan att denne har givit något samtycke".

Min åsikt är att en sådan uppdelning som Möller gör inte underlättar utan snarare försvårar analysen. Istället för att försöka avgöra från fall till fall om en förflytt-

ning till en lägre risknivå innebär "orimligt stora uppoffringar" eller ej är det bättre att tala om att åtgärder som den ofentliga sektorn vidtager kan innebära höga eller låga kostnader för individerna för att förändra risken. Möjligen skulle vi kunna kalla dessa kostnader för "transaktionskostnader" och med det avse kostnaden för individen för att förflytta sig från en riskgrupp till en annan. För att markera att det inte finns någon klar gräns är det bättre att tala om höga och låga transaktionskostnader än om ofrivillig och frivillig risk.

Definitionen av frivillig och ofrivillig risk är hos Möller knuten till den nivå vid vilken beslutet om förändrad säkerhet fattas. Det är givetvis intressant att skilja på riskvärden som härrör från beslut fattade av riksdag, av vägverket, av en kommun eller av en individ. Man kan tänka sig att sådana beslut pekar på olika riskvärden. Att använda termerna frivillig-ofrivillig risk för att beskriva att beslut fattas på olika nivåer och kan innebära olika riskvärden leder bara till förvirring och inte till ökad förståelse.

I samband med diskussionen om risktagandets frivillighet kommer Möller även in på informationsfrågor (se t ex s 103). Antag att det är farligt för havande kvinnor att arbeta vid bildskärmar. Om de inte känner till detta kan man givetvis kalla det för en ofrivillig risk. Det är dock mer upplysande att tala i termer av informationstillgång, dvs den information som bildskärmsarbetaren tillägnat sig, dels därför att man då lättare förstår att det är frågan om grad- och ej om artskillnader, dels därför att detta leder till en mer korrekt etikettering.

"Delvis påtvingad risk"

Möller har tydligen själv haft vissa svårigheter med begreppsparet frivillig-ofrivillig (påtvingad) risk. Han inför nämligen i slutet av avsnittet ett nytt begrepp, "delvis påtvingade risker". Han exemplifierar med situationen för en trafikant. "Vissa resor är sålunda helt och hållet frivilliga medan andra måste betecknas som tämligen påtvingade" (s 104). Här har begreppen blivit så luddiga att Möller borde ha

insett det ohållbara i uppdelningen. Hur som helst med det så tycker jag att min kritik mot begreppsparet frivillig-ofrivillig risk här bekräftas.

I kapitel 6 behandlas olika värderingsmetoder. Möller riktar här en helt korrekt kritik mot brutto- och nettoproduktionsbortfallsmetoden. Han går sedan över till vad han kallar för preferensmetoden, dvs att man från individernas agerande skulle kunna dra slutsatser om hur mycket de värderar en riskförändring till. En människa som skaffar sig en sakrare bil avslöjar en viss betalningsvillighet för att erhålla en riskreduktion. Möller anför ett antal argument mot att man vid politiska beslut oreflekterat skulle acceptera individernas preferenser. Flera av hans invändningar instämmer jag i.

En av Möllers invändningar är att människor med högre inkomster i allmänhet är beredda att betala mer för risk än människor med lägre inkomster. Antag att vi kollektivt (genom riksdagsbeslut) accepterar vissa inkomstolikheter i vårt idealsamhälle. Skälet till detta kan ju vara att även de sämst ställda i samhället skulle vinna på vissa inkomstolikheter. Skall vi då acceptera olika betalningsvillighet beroende på olika inkomst för alla andra nyttigheter än sakerhet? Möllers argumentation på denna punkt övertygar åtminstone inte mig. Möller har i kapitel 4 (i avsnittet om etiska grundproblem) flitigt citerat Rawls (*A Theory of Justice*). Rawls' maximin-princip innebär som bekant att ett samhälle med större inkomstolikheter är att föredra under förutsättning att de sämst ställda har det bättre än i ett samhälle med mer jämn inkomstfördelning.

När individernas preferenser avslöjas genom en beräkning av implicita värden (t ex hur mycket vi har varit villiga att betala för att få en bil som är säkrare) kallar Möller detta för *preferensmetoden*. När preferenserna hos beslutsfattare inom riksdag, vägverk eller arbetarskyddsstyrelse belyses genom en beräkning av implicita värden (t ex hur mycket man vid beslut inom vägverket satsat på anläggande av vägbelysning, planfria korsningar med järnväg) kallas det i boken för *implicitvär-*

demetoden. En författare skall naturligtvis ha frihet att välja beteckningar. Det hade dock varit mer informativt för läsaren att kalla båda fallen för t ex implicitvärdemetoder men avseende beslut på olika nivåer i samhället.

Ekonomisk riskvärdering

Avhandlingen avslutas med egna förslag när det gäller fastställandet av acceptabel risknivå. En del av kriterierna berör vad som ovan kritiserats, t ex distinktionen mellan frivillig och påtvingad risk. Förutom detta har jag haft vissa svårigheter med kriterium 10. Här sägs: "En risk som riktar sig mot framtida personer är lika allvarlig som en motsvarande risk, riktad mot nu levande personer". Om jag förstår Möller rätt vill han hävda att vi (uttryckt i vårt ekonomiska språk) både skall ha oändligt avlägsen tidshorisont och en diskonteringsränta lika med noll. Detta strider uppenbarligen mot individernas beteenden i olika situationer. Mot en sådan invändning gissar jag att Möller skulle hävda att man inte får låta politiska beslut helt dikteras av medborgarnas preferenser. En sådan invändning kan jag instämma i, men att hävda att samhällets diskonteringsränta bör vara noll och tidshorisonten oändligt avlägsen innebär såvitt jag kan bedöma knappast att vi kan tillåta oss någon marknadshushållning överhuvud taget. Detta gäller så fundamentala spelregler att konsistens i besluten torde kräva att alla (eller nästan alla) beslut förskjuts till de centrala beslutsfattarna. Frågan är då om vi kan tillåta medborgare med större intresse för *sitt* liv än för framtida generationers att överhuvudtaget delta i val till politiska församlingar. För mig leder Möllers kriterium 10 till en föga eftersträvanvärd samhällstyp.

Trots mina invändningar ovan anser jag att författaren är ganska väl inläst på det för honom antagligen initialt främmande området cost-benefitkalkyler och ekonomisk riskvärdering. Till avhandlingens förtjänster hör också den mycket njutbara, enkla och (i allmänhet) klara språkdräkt som Möller klär sina tankar med. Lite besviken på en avhandling

inom etik blev jag dock när författaren inledningsvis skyndar sig (s 16) att hävda att ett dödsfall "alltid är att betrakta som en värre utgång än andra slags personska-
dor". Så brukar vi ekonomer som skrivit inom området göra. Just denna fråga väntade jag mig åtminstone en viss diskussion av i Möllers avhandling.

Docent *Bengt Mattsson*
Ekonomiska institutionen
Högskolan i Karlstad